

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.27>

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРАВА

Дір І.Ю.,

*Надзвичайний і Повноважний Посол України,
Заслужений юрист України,
доцент кафедри міжнародної політики,
Ужгородський національний університет,
кандидат юридичних наук, доцент
<https://orcid.org/0000-0001-9829-4294>*

Кропова А.С.,

*аспірантка кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства,
Київський університет права НАН України,
<https://orcid.org/0000-0002-5812-823X>*

Дір І.Ю., Кропова А.С. Еволюція розвитку міжнародного інвестиційного права.

У статті узагальнено представлено еволюцію розвитку міжнародного інвестиційного права як окремої галузі міжнародного права. Зокрема, було проаналізовано становлення інвестиційного права, починаючи з його зародження у період до нашої ери та до його виокремлення в окрему юридичну науку. Зокрема, було виявлено, що перші елементи, які характеризують прямі іноземні інвестиції, з'явилися ще за часів Фінікії та отримало свій розвиток зі створенням Шовкового шляху, який сполучав країни Сходу з Римською імперією та переріс у подальшому у розвиток мореплавства та як наслідок міжнародної торгівлі. Крім того, було проаналізовано, що другим етапом розвитку прямих іноземних інвестицій, став період розвитку колоній, коли метрополія нещадно експлуатувала ресурси, у тому числі й людські, своїх домініонів протягом декількох століть. У цей період з'явилася перша багатонаціональна компанія, та було виявлено, що відгалуження міжнародного інвестиційного права в окрему науку призупинилося. Було також виявлено, що вперше про необхідність виокремлення міжнародного інвестиційного права заговорили у XVIII столітті, коли був укладений Договір про дружбу, торгівлю та мореплавство між Францією та США. Проте, до Другої світової війни науковці так і не дійшли згоди, оскільки у цьому не було гострої потреби. Крім того, було проаналізовано, що початком відокремлення міжнародного інвестиційного права в окрему науку, став період розпаду колоніальній та проголошення незалежності серед цих країн. Було також визначено, що з отриманням суверенного статусу, ці країни постали перед необхідністю урегулювання відносин з іншими країнами у тому числі тих, які стосувалися інвестицій. Проте, і це не сприяло виокремленню міжнародного інвестиційного права в окрему науку. Відповідно було виявлено, що у середині 1960-х років Генеральна асамблея ООН розпочала розробляти резолюції, основною метою яких було врегулювання інвестиційних відносин між країнами, що стало поштовхом для відокремлення міжнародного інвестиційного права.

Ключові слова: міжнародне інвестиційне право, міжнародне фінансове право, міжнародне право, ресурси, прямі іноземні інвестиції, колонія, інвестор, міжнародний договір.

Dir I.Yu., Kropova A.S. The evolution of the development of international investment law.

The article summarizes the evolution of the development of international investment law as a separate branch of international law. In particular, the formation of investment law was analysed, starting with its origin in the period before our era and before its separation into a separate legal science. It was found that the first elements that characterize direct foreign investment appeared in Phoenician times and developed with the creation of the Silk Road, which connected the countries of the East with the Roman Empire and later grew into the development of seafaring and as a result of international trade. In addition, it was analysed that the second stage of the development of direct foreign investment was the period of the development of colonies, when the metropolis mercilessly exploited the resources, including human resources, of its

dominions for several centuries. During this period, the first multinational company appeared, and it was found that the branching of international investment law into a separate science was suspended. It was also revealed that the need to separate international investment law was first discussed in the 18th century, when the Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between France and the USA was concluded. However, until the Second World War, scientists did not reach an agreement, because there was no urgent need for this. In addition, it was analysed that the beginning of the separation of international investment law into a separate science was the period of the disintegration of colonialism and the declaration of independence among these countries. It was also determined that with the acquisition of sovereign status, these countries faced the need to regulate relations with other countries, including those related to investments. However, this did not contribute to the separation of international investment law into a separate science. Accordingly, it was found that in the mid-1960s, the UN General Assembly began to develop resolutions whose main purpose was to regulate investment relations between countries, which became the impetus for the separation of international investment law.

Key words: international investment law, international finance law, international law, resources, foreign direct investment, colony, investor, international treaty.

Постановка проблеми. Переважна більшість вітчизняних науковців розглядає міжнародне інвестиційне право з точки зору належності міжнародного інвестиційного права до міжнародного фінансового права. Навіть у великій Енциклопедії українського права воно розглядається в контексті міжнародного фінансового права [1, с. 470]. Інші вчені також не виділяють міжнародне інвестиційне право в окрему галузь міжнародного права, а лише розглядають його з точки зору національного законодавства країни перебування. Проте зарубіжні дослідники міжнародного права дотримувалися іншої думки, у 1960-х роках вважали, що міжнародне інвестиційне право має бути самостійною галуззю права. Тому вибрані питання дослідження потребують комплексного обґрунтування їх розробки.

Стан опрацювання цієї проблематики розглядався у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема А.Г. Богатирьов, М.М. Богуславський, Н.Н. Вознесенська, К.В. Громовенко, О.О. Дмитрик, Г.К. Дмитрієва, В.І. Любашенко, Р.В. Петрова, С.А. Сосна, Є.А. Шебанова, В.М. Шумілов та інші. Серед іноземних дослідників тему міжнародного інвестиційного права досліджували В. Ваді, Р. Дозлер, Д. Коллінз, М. Сорнорах, С. Субеді, Р. Фолс, К. Шроєр, тощо.

Метою статті є комплексний аналіз еволюції розвитку міжнародного інвестиційного права, що призвело до його виокремлення в окрему науку.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне інвестиційне право є однією з найдавніших галузей міжнародного права. Ще в 1500 році до нашої ери Фінікія (давня держава, розташована на східному березі Середземного моря в межах сучасних Лівану, Сирії та Ізраїлю) зробила першу спробу врегулювати інвестиційну діяльність між двома країнами, створивши форпости на сході на території Стародавньої Греції узбережжя Середземного моря. Ці форпости були пунктами торгівлі деревиною та тканиною на чужій території. Цю торгівлю не можна тлумачити як міжнародну торгівлю в класичному розумінні, проте фінікійці, які були більш розвиненими, ніж греки, перенесли частину свого розвитку на чужі території, що пізніше стало відомо в економіці як передача технологій, що, у свою чергу, один із побічних ефектів прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Пізніше, за часів Римської імперії, було відкрито 6000-кілометровий Шовковий шлях, який з'єднав Європу зі Сходом. Протягом багатьох років торгівля текстилем, спеціями та ювелірними виробами здійснювалася між чотирма державами в рамках цього маршруту. Знову ж таки, ці відносини базуються на ключовій рисі довгострокового інвестування - наданні ресурсів бізнесу (торговцю) на певний період часу для отримання прибутку, незалежно від конкретної операції.

Торгівля в рамках Великого шовкового шляху велася аж до середньовіччя і пізніше переросла у мореплавання, яке стало прототипом сучасного міжнародного інвестування та торгівлі.

Наступний період розвитку міжнародного інвестиційного права припав на колоніальний період. У 1602 році була створена перша багатонаціональна компанія Голландська Ост-Індійська компанія, яка займалася торговельною діяльністю в Індонезії. Активно колонізували інші країни також Великобританія, Португалія, Франція, які за допомогою військової та адміністративної присутності у колонізованих країнах, отримували ряд зисків: дешеву робочу силу та ряд корисних копалин, які могли забезпечити економічний розвиток метрополій. Саме тому провідні європейські колонії не шкодували коштів на розвиток мореплавання та експансії нових земель. Така діяльність забезпечувала метрополії необхідними ресурсами, а колонізовані країни отримували певний трансфер технологій, що сприяло

їх індустріальному розвитку, що у свою чергу виступає характеристикою прямих іноземних інвестицій [2, с. 6–8].

Проте, регулювання іноземних інвестицій на той час було складно здійснити через активне колонізування одних країн іншими. Відповідно у цей період здійснення будь-якого типу інвестування не потребувало захисту, оскільки правова система колоній була інтегрована з правовою системою імперії, яка володіла такою колонією. Відповідно законодавство імперії регулювало взаємовідносини між інвестором та країною-реципієнтом інвестицій. Варто також відмітити, що переважна більшість таких інвесторів мали громадянство країни-метрополії і діяли згідно з внутрішнім законодавством. Тому, потреба у міжнародному інвестиційному праві у XVIII-XIX століттях була мінімальною.

Якщо ж все-таки така потреба виникала й інвестор походив з третьої країни, то достатньо було налагодження дипломатичних відносин між імперією, та країною з якої походив потенційний інвестор [3, с.19-20]

Вперше необхідність регулювання інвестування відповідно до норм міжнародного права висунув американський політик Джон Адам після того, як у 1796 році він сприяв укладенню першого Договору про дружбу, торгівлю та мореплавство між Францією та США [4, с. 1]. Проте на той час було все ще достатньо двостороннього договору для регулювання інвестиційної діяльності між двома країнами.

До Другої світової війни інвестори з колоніальних країн не несли жодних ризиків, пов'язаних із законодавчою базою, оскільки відносини між інвестором та країною, яка залучала іноземні інвестиції, базувалися здебільшого на колоніальному праві. Адже більшість інвесторів походили з метрополій і вкладали кошти у колонізовані країни [3, с. 36]. Якщо ж все-таки виникали якісь спори між інвестором та приймаючою державою, то використовувалася так звана дипломатія канонерок, коли для досягнення своїх цілей держава-інвестор застосовувала військово-морський флот. Так, зокрема вчинила Великобританія, Німеччина та Італія по відношенню до Венесуели у 1902 році [5].

Вперше питання про доцільність мирного вирішення інвестиційних спорів між державами було поставлено на Другій міжнародній конференції з питань миру, яка відбувалася у 1907 році у Гаазі. Саме тоді була прийнята Конвенція про мирне вирішення міжнародних спорів, окремі положення якої стосувалися арбітражу інвестиційних спорів [6, с. 12].

Після того як на мапі світу почали з'являтися нові незалежні держави постало питання встановлення ними власних правових систем, оскільки використання новими незалежними державами власних законів як для резидентів, так і нерезидентів було ключовим питанням суверенітету цих держав.

З цієї метою у 1962 році Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй (ГА ООН) прийняла Декларацію про принцип постійного суверенітету держави або народу над своїми природними ресурсами [7], яка гарантувала державі як юридичні права, так і права власності на ресурси, які знаходяться на її території. Основна мета даної Декларації полягала у забезпеченні міжнародного мінімального рівня захисту нових незалежних держав для того, щоб не був підірваний їх суверенітет іншими більш багатими державами, які боролися за отримання економічної стабільності. На думку ряду вчених, таку політику слід розглядати як основу міжнародного інвестиційного права, оскільки вона втілює принцип права держави на регулювання, оскільки вона частково відмовляється від цього регулювання зобов'язаннями, які містяться в інвестиційних договорах.

Це призвело до того, що у 1960-х роках між була укладена перша двостороння угода між інвестором та державою, у якій були закріплені права інвестора, зокрема право на компенсацію за експропріацію [2, с. 14].

У 1970-х роках Міжнародний суд ООН визнав, що незважаючи на те, що міжнародне інвестиційне право давно відокремилася в окрему галузь міжнародного права, проте так і не було достатньо досліджено [8].

У зв'язку з цим у 1974 році ГА ООН прийняла Хартію економічних прав і обов'язків держав – один із перших міжнародних документів, який визначав економічні права та обов'язки держав. Проте, даний документ так і не став «жорстким» правовим інструментом, оскільки він був прийнятий ГА, повноваження якої обмежуються наданням рекомендації згідно зі Статутом ООН. Тому, дана Хартія – інструмент обмеженого правового значення. Проте, переважна більшість держав, які проголосували за Хартію, розглядали її як інструмент, що має вплив на розвиток міжнародно-правових норм [9].

У 1980-х роках почали відбуватися ідеологічні зміни, які почали сприяти створенню міжнародного інвестиційного права. Розвиток ринкової економіки, який пов'язаний з поширенням теорії Мілтона Фрідмана, та її вплив на політику Президента США Рональда Рейгана та Прем'єр-міністра Великобританії Маргарет Тетчер, сприяв руху лібералізації режиму іноземних інвестицій у цих країнах. Це

полегшило іноземним фірмам доступ до ресурсів у середині країн, де раніше існували обмеження щодо іноземної власності, особливо на такі активи, як природні ресурси. Зняття бар'єрів для заходу іноземних інвесторів, як і сьогодні- один із найкращих шляхів вливання капіталу в економіку. Компанії почали розуміти, що експансія в іноземні держави може призвести до збільшення прибутку за рахунок зниження собівартості виробництва та доступу до нових ринків. Особливий успіх мали такі міста-держави як Гонконг і Сінгапур, яким бракувало природних ресурсів, але які змогли швидко розвинути ринок фінансових послуг.

Бум вкладень прямих іноземних інвестицій у другій половині ХХ століття виплинув на необхідність закріплення захисту прав іноземних інвесторів через міжнародні договори, що було тісно пов'язано з крахом комунізму як формою правління та, як наслідок, переходом до ринкової економіки серед країн колишнього радянського блоку. Подальша приватизація, яка розпочалася у цих країнах, сильно залежала від західного капіталу. Як тільки багатонаціональні підприємства (БНП) почали поширювати свій вплив, ці країни почали конкурувати один з одним за їх капітал, що вони продовжують робити і сьогодні. Укладання інвестиційних договорів було одним із способів донести світу про готовність цих країн приймати іноземних інвесторів.

На початку ХХІ століття держави почали отримувати зиски від впровадження політики вільного ринку, включаючи такі як зменшення торговельних бар'єрів, що сприяє притоку прямих іноземних інвестицій [2, с. 14–16].

Висновки. Отже, окремі моменти зародження міжнародного інвестиційного права ми можемо прослідкувати, починаючи з діяльності стародавніх країн, які вели між собою торгівлю та обмінювалися знаннями. Проте, з початком колоніального періоду розвиток міжнародного інвестиційного права дещо призупинився, оскільки на цьому етапі достатньо було національного законодавства держави-метрополії. Необхідність міжнародного інвестиційного права виникла з закінченням Другої світової війни та остаточного розпаду імперій. Саме тоді міжнародне інвестиційне право виокремилася в окрему науку, проте і тоді дана тематика не була детально досліджена.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 13: Міжнародне приватне право. Харків: Право. 2021. 864 с.
2. Collins D. An Introduction to the International Investment Law. Cambridge: Cambridge University Press. 2017. 350 p.
3. Sornarajah M. The International Law on Foreign Investment. Cambridge: Cambridge University Press. 2010. 55 p.
4. Dolzer R., Schreuer C. Principles of International Investment Law. Oxford: Oxford University Press. 2012. 407 p.
5. Political Dictionary. Gunboat Diplomacy. *Political Dictionary*. URL: <https://politicaldictionary.com/words/gunboat-diplomacy/> (date of access: 13.10.2022).
6. Surya P. Subedi. International Investment Law Reconciling Policy and Principle. Portland: Oxford and Portland. 2008. 253 p.
7. General Assembly. General Assembly resolution 1803 (XVII) of 14 December 1962, "Permanent sovereignty over natural resources". *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/general-assembly-resolution-1803-xvii-14-december-1962-permanent> (date of access: 24.12.2022).
8. Mann F.A. Foreign Investment in the International Court of Justice: the ELSI Case. *The American Journal of International Law*. URL: <https://www.jstor.org/stable/2203139> (date of access: 13.10.2022).
9. General Assembly. Charter of Economic Rights and Duties of States. *United Nations*. URL: https://www.aaas.org/sites/default/files/SRHR/PDF/IHRDArticle15/Charter_of_Economic_Rights_and_Duties_of_States_Eng.pdf (date of access: 24.12.2022).